

Отримано: 23 квітня 2019 р.

Прорецензовано: 30 квітня 2019 р.

Прийнято до друку: 05 травня 2019 р.

e-mail: Vib28@ukr.net

DOI: 10.25264/2311-5149-2019-13(41)-35-39

Борейко В. І. Соціальні орієнтири для національної економіки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, червень 2019. № 13(41). С. 35–39.

УДК 364.013: 369.04: 331.215

JEL Classification: E24, H53, I38

Борейко Володимир Іванович,*доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи**Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янука***СОЦІАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

У статті досліджено ефективність соціальної політики України за часи незалежності. Розкрито взаємозалежність показників економічного розвитку країни та рівня соціального захисту її громадян. Оцінено відповідність прожиткового мінімуму та мінімальної зарплати в Україні реальним потребам населення та соціальним європейським стандартам. Показано, що прожитковий мінімум, розрахований в Україні, не відповідає європейським стандартам. Запропоновано шляхи підвищення рівня соціального захисту та соціального забезпечення населення України.

Ключові слова: соціальна політика, економічний розвиток, європейські соціальні стандарт, прожитковий мінімум, мінімальна зарплата.

Борейко Владимир Иванович,*доктор экономических наук, профессор, проректор по научной работе**Международного экономико-гуманитарного университета имени академика Степана Демьянука***СОЦИАЛЬНЫЕ ОРИЕНТИРЫ ДЛЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ**

В статье исследовано эффективность социальной политики Украины за время независимости. Раскрыто взаимозависимость показателей экономического развития страны и уровня социальной защиты ее граждан. Проведена оценка соответствия прожиточного минимума и минимальной зарплаты в Украине реальным потребностям населения и социальным европейским стандартам. Показано, что прожиточный минимум, который рассчитан в Украине, не соответствует европейским стандартам. Предложены пути повышения уровня социальной защиты и социального обеспечения населения Украины.

Ключевые слова: социальная политика, экономическое развитие, европейские социальные стандарты, минимальная зарплата, прожиточный минимум.

Volodymyr Boreiko,*Doctor of Economics, Professor, Vice-rector in science work**of International Economics and Humanitarian University named academician Stepan Demianchuk***THE SOCIAL LANDMARKS FOR NATIONAL ECONOMY**

The article deals with the effectiveness of the social policy of Ukraine during the period of independence. It is substantiated that the ultimate goal of the state's economic tasks implementation is to provide a decent and comfortable standard of living for the population of the country, which is achieved by raising the level of social standards. The interdependence of indicators of economic development of the country and the level of social protection of its citizens is revealed. It has been determined that wages, pensions and social assistance from the state to citizens who need it should be such that all categories of the population can provide themselves and members of their families with a comfortable and dignified existence.

It is shown that the development of the Ukrainian economy and the necessity to bear significant expenses for the protection of its sovereignty does not allow it to achieve a high level of social protection and social security of the population, which often causes negative perception and generates the protest moods in society. The assessment of the compliance of the subsistence minimum and the minimum wage in Ukraine with the real needs of the population and the social European standards was conducted. It is disclosed that the subsistence minimum calculated in Ukraine does not meet European standards.

The ways of raising the level of social protection and social security of the population of Ukraine are proposed. It is recommended to approve the increasing of the coefficients to regulate the value of the minimum wages for specialists of different ranks, with different requirements to their education, qualifications, labour intensity, harmfulness and responsibility, as well as the annually to index wages and pensions outpacing pace in comparison with the growth of consumer prices for products and necessities. The necessities of carrying out medical reform, improving the quality of education, improving the demographic situation and developing a comprehensive program for creating new workplaces have been substantiated.

Key words: social policy, economic development, European social standard, living wage, minimum wage.

Постановка проблеми. Плануючи стратегію свого розвитку, кожна держава ставить перед собою завдання збільшити виробництво валового внутрішнього продукту (ВВП), наростити експорт вітчизняних товарів і послуг, упровадити інноваційні технології, покращити транспортну інфраструктуру, підвищити якість освіти та медичного обслуговування, розвинути окремі галузі, виконати екологічні програми та ін. Однак при цьому не варто забувати, що кінцева мета реалізації всіх цих завдань – забезпечити гідне та комфортне життя населення відповідної країни, що досягається за допомогою підвищення рівня соціальних стандартів. Адже саме за рахунок підвищення рівня соціального захисту та соціального забезпечення економічно розвинуті країни світу, які в попередніх століттях сколихували конфлікти між багатими й малозабезпеченими верствами населення, що переростали в насильницькі дії, зуміли після Другої світової війни забезпечити соціальний спокій серед свої громадян.

Україна поки що перебуває на стадії розбудови демократичного суспільства та змушена значно втрачати для захисту свого суверенітету, і тому розвиток її економіки не дозволяє досягти високого рівня соціального захисту та соціального забезпечення населення, що часто викликає негативне сприйняття та породжує протестні настрої в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взаємозалежність показників економічного розвитку країни та рівня соціального захисту її громадян завжди була в колі досліджень провідних науковців. Цьому питанню приділяли увагу всесвітньовідомі економісти А. Маршал [1], Д. Рікардо [2], А. Сміт [3], М. Туган-Барановський [4], Й. Шумпетер [5] та ін. В Україні цій проблемі в останні роки присвятили свої роботи П. Єщенко [6], В. Ковальов [7], Ю. Ковбасюк [8], Е. Лібанова [9], В. Онищенко [10], В. Тарасевич [11] та ін.

У працях цих науковців наголошено, що забезпечити високий рівень соціального захисту та соціального забезпечення своїх громадян може тільки та держава, де функціонує ефективна економіка. Наприклад, П. С. Єщенко зазначає: «Уже відомі соціально-економічні дослідження, ряд нових реалій і наукові досягнення роблять очевидним висновок про те, що усунути бідність і нерівність в Україні неможливо без зростання економіки, підвищення її ефективності та впровадження нової моделі соціального захисту населення» [6, с. 4].

Проте, з іншого боку, учені обґрунтували, що працівники будуть працювати з повною самовіддачею тільки тоді, коли отримуватимуть за свою працю гідну оплату. Адже, як справедливо зазначав всесвітньовідомий економіст А. Маршал, «кожна більш-менш гідна людина віддає господарській діяльності кращі свої якості, і тут, як і в інших царинах, вона схильна до впливу особистих уподобань, уявлень про обов'язок та відданість високим ідеалам. Однак спонукальним мотивом виступає кількість грошей» [1, с. 69].

Однак Україна поки що не зуміла забезпечити такий рівень оплати та соціального захисту своїх громадян, щоб кожен працівник ставився до своїх обов'язків з повною самовіддачею. Як зазначає В. Онищенко, «про проблеми подолання економічної стагнації та бідності в Україні вітчизняні фахівці пишуть давно і багато: маємо ґрунтовний аналіз проблем, теоретично знаємо, як їх розв'язати і що робити, але не можемо або не наважуємося зробити стартовий ривок для втечі з минулого» [10, с. 20].

Це визначило актуальність нашого дослідження.

Мета і завдання дослідження. Мета нашої статті – дослідити ефективність соціальної політики України та обґрунтувати майбутні соціальні орієнтири для національної економіки.

Відповідно до визначеної мети у статті реалізовано такі завдання:

- оцінено відповідність прожиткового мінімуму та мінімальної зарплати в Україні реальним потребам населення та соціальним європейським стандартам;
- запропоновано шляхи підвищення рівня соціального захисту та соціального забезпечення населення України.

Виклад основного матеріалу. Рівень соціального захисту та соціального забезпечення населення відіграє важливу роль в соціально-економічній політиці країн. Відповідно до цього заробітна плата, пенсійне забезпечення та соціальна допомога з боку держави громадянам, які її потребують, повинні бути такими, щоб усі категорії населення могли забезпечити собі та членам своїх сімей безбідне та гідне існування.

Проте нині в Україні значна частина сімей змушена обмежувати себе в продуктах харчування, товарах першої необхідності та оформляти субсидії для оплати комунальних послуг. Як наголошує П. Єщенко, «масштаби бідності в сучасній Україні є зовсім неприйнятними. Порівняння становища більшості українців і громадян в інших країнах має жахливий вигляд» [6, с. 4].

Тут варто згадати висновок А. Сміта: «жодне суспільство не може процвітати і бути щасливим, якщо значна частина його членів бідна і нещасна» [3, с. 200] та заперечити думку Д. Рікардо, який уважав,

що: «так само, як і при інших угодах, розміри заробітної плати повинні бути представлені приватній та вільній ринковій конкуренції і ніколи не повинні контролюватися втручанням законодавства» [2, с. 90], адже нинішня потреба втручання держави в регулювання заробітної плати обумовлена монополізацією ринку бізнесменами та зловживанням ними своїм монопольним положенням. До того ж, як справедливо зазначає В. Тарасевич, «... більшість українців саме з державою пов'язують надії щодо подолання економічної кризи, соціальної несправедливості і зростання свого добробуту» [11, с. 23].

Варто також погодитися з Е. Лібановою, на думку якої, «глибока нерівність має вкрай негативний вплив на можливості економічного зростання» [9, с. 5].

Відповідно до зазначеного, сукупні доходи кожного громадянина країни або його сім'ї повинні бути не меншими прожиткового мінімуму, а це своєю чергою загострює питання справедливого й обґрунтованого визначення останнього, а також справедливого розподілу новоствореної доданої вартості. На думку В. М. Ковальова та О. А. Атаєвої, «нерівнозначні пропорції розподілу доданої вартості, яку становлять заробітна плата та прибуток, між найманою працею і капіталом загострюють суперечності в суспільстві» [7, с. 68].

Окрім того, зазначені науковці вважають, що «встановленню рівня оплати праці відповідно до затрачених її кількості та якості, які б забезпечували не тільки прибуток виробництва, а й безбідне існування найманих працівників та їхніх родин, заважають нерозуміння соціальної відповідальності бізнесу перед найманими працівниками та існуюча економічна система, яка дозволяє необмежену експлуатацію персоналу» [7, с. 69].

Отже, можна відзначити, що у вітчизняному суспільстві за останні 100 років небагато змінилося, адже ще всесвітньо відомий український економіст М. І. Туган-Барановський писав, що: «робітник працює більше того часу, котрий потрібен, щоб одробить свою заробітну платню. Весь цей лишок часу йде в розпорядження капіталіста і складає джерело його доходів, прибутків» [4, с. 69].

Тому В. М. Ковальов і О. А. Атаєва наголошують, що загальний рівень зарплати кожного працівника повинен враховувати науково обґрунтований рівень зарплати (не нижче прожиткового мінімуму), коефіцієнт успішності самої праці (за кількістю, якістю та умовами), коефіцієнт гарантованого підвищення заробітної плати за рахунок використання наявних резервів (додаткового прибутку) та коефіцієнт накопичення коштів на перспективу [7, с. 70].

Варто зазначити, що впродовж 2016–2019 років мінімальна зарплата в Україні зросла з 1600 до 4173 грн., або у 2,6 рази [12], що, без сумніву, підвищило рівень соціального захисту малозабезпечених верств населення. Водночас це спричинило до зрівнялівки в оплаті праці серед різних категорій працівників. Наприклад, у медичних закладах лікарі з великим досвідом, медичні сестри, санітари та санітарки отримують майже однакову зарплату, що нівелює рівень висококваліфікованої праці, не врахує вимоги щодо складності, напруженості та відповідальності в роботі працівників певних спеціальностей.

Отже, за допомогою *затвердження державою збільшувальних коефіцієнтів потрібно регулювати значення мінімальної заробітної плати для спеціалістів різних рангів*, із різними вимогами до їхньої освіти та кваліфікації, напруженості праці, її шкідливості та відповідальності.

Водночас варто зазначити, що в першій половині 2019 року мінімальна заробітна плата в Україні більш ніж удвічі перевищує прожитковий мінімум для працездатної частини населення (1921 грн.), але до самого розміру прожиткового мінімуму та правильності його розрахунку науковці мають багато питань.

Прожитковий мінімум – це вартісна оцінка споживчого кошика, що містить мінімальні набори продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг, необхідних для збереження здоров'я людини і забезпечення її життєдіяльності. Чільні положення, що визначають порядок формування споживчого кошика і використання прожиткового мінімуму, встановлено в Законі України «Про прожитковий мінімум» № 966-XIV від 15.07.1999 р. [13].

Але навіть той прожитковий мінімум, який розрахований в Україні, не відповідає європейським стандартам. Як зазначає П. Єщенко, «примітно, що український прожитковий мінімум встановлено на рівні, нижчому від порогу бідності, затвердженого Світовим банком» [6, с. 4].

Тому законодавцям України потрібно передбачити, щоб мінімальна зарплата в країні *щорічно автоматично зростала випереджувальними темпами порівняно зі зростанням споживчих цін на продукти та товари першої необхідності*.

Щодо пенсійного забезпечення населення, то на першу половину 2019 року мінімальний розмір пенсії встановлений у розмірі 1497 грн. [12], що відповідає розрахованому на цей період прожитковому мінімуму для непрацездатної частини населення. Але з урахуванням зміни цін на споживчі товари та послуги цього недостатньо, щоб забезпечити гідний рівень життя для пенсіонерів.

Як справедливо зазначає Е. Лібанова, «звичайно в умовах кризи зростання пенсій із солідарної системи виглядає нелогічним, але відповідає прагненням підвищити доходи вразливих верств населення і, зрозуміло, очікуванням самих громадян» [9, с. 12].

До інших негараздів соціальної політики України варто віднести: високий рівень безробіття; проблему із забезпеченням дошкільними закладами; високу вартість приватної вищої освіти; фактичну недоступність медичних послуг.

З наведеного можна зробити висновок, що за наявним рівнем соціального захисту та соціального забезпечення населення Україна значно поступається соціальним стандартам європейських країн.

У європейських країнах індикатором ефективності стандартів соціальних прав громадян є соціальні стандарти, які гарантують гідний рівень життя. На сьогодні вони містять 14 стандартів соціальних норм: показник очікуваної тривалості життя при народженні (до 85 років); показник грамотності дорослого населення (100 %); середня тривалість навчання (не менше 15 років); реальний ВВП на душу населення за ПКС (до 40 тис. дол. США); сумарний коефіцієнт народжуваності (2,14–2,15); коефіцієнт старіння населення (не більше 7%); розрив у рівні доходів граничних децильних груп населення (не повинен перевищувати 10:1); частка населення, яке проживає за межею бідності (не більше 10%); співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати, що не перевищує 1:3; мінімальний рівень погодинної заробітної плати – не менше 3 дол. США; рівень безробіття, що не перевищує 8–10%; кількість правопорушень на 100 тис. населення – до 5 тис.; рівень депопуляції – 50:50; кількість психічних патологій на 100 тис. населення – не більше 284 осіб [8, с. 16–17].

Про рівень життя населення країни можна судити за структурою його доходів. За даними Держкомстату України у структурі доходів населення частка заробітної плати становить трохи більше 40 %. Світовий досвід переконує: реалізації стратегічних цілей держави в напрямі підвищення добробуту сприяють радикальні зміни в системі розподілу доходів. За даними ОЕСР, питома вага оплати праці у ВВП у країнах Євросоюзу становить 88,3%, у Японії – 76,0%, у США – 72,2%, тоді як в Україні – 49%. Водночас за оцінками бідності, установленими ООН для країн Центральної та Східної Європи (гривневий еквівалент 17 доларів за ПКС, розрахованим Світовим банком), бідними є більше 80% населення України [8, с. 17–18].

Проведені дослідження дозволяють сформулювати такі соціальні орієнтири для української держави та національної економіки:

- напрямі реформування вітчизняної медицини з упровадженням медичного страхування та забезпеченням доступності медичних послуг для всіх категорій населення, підвищенням рівня захисту матері й дитини, державного фінансування первинної допомоги та наукових досліджень у медичній галузі повинні бути спрямовані на збільшення очікуваної тривалості життя громадян України;

- система середньої освіти повинна бути загальнодоступною, потрібно розвивати приватні середні заклади, спеціалізовані класи, школи та гімназії, запровадити альтернативні форми навчання для дітей з особливими потребами, збільшити загальну тривалість навчання в школі;

- треба наблизити термін навчання в закладах вищої освіти України до загальноєвропейських і світових стандартів, забезпечити мобільність студентів і викладачів, досягти реального визнання українського диплома про вищу освіту на світовому ринку праці;

- економічні реформи варто спрямувати на збільшення виробництва реального ВВП, стимулювання експорту, залучення закордонних і вітчизняних інвестицій і впровадження інновацій;

- державну демографічну політику потрібно спрямувати на подальше стимулювання дітонародження, забезпечення всіх дітей дошкільними закладами та безплатне лікування дітей до семи років у медичних закладах;

- варто переглянути мінімальний набір товарів і послуг та поступово збільшити межу бідності в Україні до загальноєвропейських стандартів, щорічно підвищувати мінімальну зарплату та пенсії на коефіцієнт більший, ніж рівень інфляції в попередньому році, використовувати коригувальний коефіцієнт під час визначення мінімальної зарплати для спеціалістів, до яких ставлять підвищені вимоги щодо напруженості та складності роботи, обмежити надприбутки державних службовців і керівників державних підприємств, а також запровадити прогресивну шкалу оподаткування доходів населення;

- розробити комплекс заходів для додаткового створення робочих місць, забезпечення першим робочим місцем випускників шкіл, коледжів і закладів вищої освіти, соціальної адаптації осіб з особливими потребами та осіб, що відбували покарання за правопорушення.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що показники економічного розвитку прямо залежать від соціальних стандартів, яких дотримується країна, оскільки вони визначають схильність працівників до самовіддачі й ініціативності. Завдяки високим со-

ціальним стандартам провідні європейські держави, США, Японія та низка інших країн зуміли усунути конфлікті ситуації між різними групами населення та забезпечити високопродуктивне функціонування своїх економік.

В Україні через неефективну економічну політику, посилену в останні роки зовнішньою агресією, рівень соціального забезпечення та соціального захисту населення значно поступається європейським соціальним стандартам, що, своєю чергою, негативно впливає на її економічний розвиток. Тому соціальні орієнтири для нашої країни на майбутнє повинні передбачати комплекс заходів, які міститимуть медичну й освітню реформу, підтримку інституту матерів і дитини, створення нових робочих місць і зменшення безробіття, підвищення прожиткового мінімуму, мінімальної зарплати та пенсії.

Література:

1. Маршалл А. Принципы экономической науки. Т. 1. М.: Прогресс. Универс, 1993. 351 с.
2. Рикардо Д. Начала политической экономии. Сочинения. Т. 1., М.: Госполитиздат, 1955. 360 с.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов (Книги I–III). Отв. ред. акад. Л. И. Абалкин. М.: Наука, 1993. 572 с.
4. Туган-Барановський М. І. Політична економія. Курс популярний. К.: Наукова думка, 1994. 263 с.
5. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. М.: Эксмо, 2007. 864 с.
6. Єщенко В. П. Україні – зміну моделі соціального захисту населення. *Економіка України*. 2017. № 1. С. 3–17.
7. Ковальов В. М., Атаєва О. А. Наукові підходи до визначення рівня оплати праці в Україні. *Економіка України*. 2017. № 4. С. 67–79.
8. Ковбасюк Ю. В. Європейські соціальні стандарти: перспективи для України (політико-дипломатичний контекст). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Київ, 2014. Вип. 21: Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід: Серія «Політичні науки». Ч. II. С. 13–21.
9. Лібанова Е. М. Нерівність в українському суспільстві: витоки та сучасність. *Економіка України*. 2014. № 3. С. 3–19.
10. Онищенко В. П. Соціальні передумови економічного розвитку України. *Економіка України*. 2017. № 9. С. 19–37.
11. Тарасевич В. М. Чверть століття незалежності України: актуальні контексти та імперативи соціально-економічних реформ. *Економіка України*. 2017. № 8. С. 14–28.
12. Сайт Державної служби статистики України URL: <http://www.ukrstst.gov.ua>
13. Закон України «Про прожитковий мінімум» № 966-XIV від 15.07.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14>.